

Kultūros ir meno projektų bei procesų stebėsenos ir analizės modeliavimo sistema

Kultūros paveldo sritis

Ekspertinio vertinimo santrauka

Ši santrauka yra tyrimo *Stebėsenos, analizės ir modeliavimo sistemos kokybinių rodiklių nustatymas. Kultūros paveldo sritis*, vykdomo siekiant sukurti Kultūros ir meno projektų ir procesų stebėsenos ir analizės modeliavimo sistemą (SAMS), dalis.

Parengė Jūratė Markevičienė ©

Santrauka parengta vykdant projektą „Kultūrinės plėtros projektų ir procesų valdymo, stebėsenos ir analizės sistemos sukūrimas ir išbandymas“.

Projektas bendrai finansuojamas iš Europos socialinio fondo lėšų (Projekto Nr. 10.1.1-ESFA-V-912-01-0033).

2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmų programa

Lietuvos kultūros tarybai priklauso autorių turtinės teisės atgaminti bet kokia forma ar būdu, išleisti ir viešai skelbti (visą ar dalimis), įskaitant padarymą viešai prieinamu kompiuterių tinklais, tyrimą ir visas pateiktas rekomendacijas. Šios informacijos naudojimas galimas mokslo ir nekomerciniais tikslais, aiškiai nurodant cituojamo šaltinio autorės vardą, pavardę ir visą dokumento pavadinimą.

Autorės išreikštas požiūris nebūtinai sutampa su Lietuvos kultūros tarybos.

© Lietuvos kultūros taryba, 2020

I. Kultūros paveldo srities apibrėžimas

Kalbant apie praeitį, reikėtų turėti galvoje, kad plačiąja prasme viskas yra dabartis ir tik ją galime suvokti. Dabartis neišvengiamai apima ir praeityje atsiradusius objektus bei reiškinius, tačiau juos priskiriame praeičiai tik sąlyginai ir tik tuomet, jei žinome, kad jie iš praeities, kurios visumą vadiname istorija. Tiesiogiai nesuvokiame ir laiko, todėl diachroninė riba tarp praeities ir dabarties, kuri skirtų paveldą ir ne paveldą, gali būti tik sutartinė.

Kultūros raidoje praeičiai tenka svarbiausias vaidmuo: gyvendami dabartyje, pažinę ir supratę praeitį, nuolat ją tyrinėdami, aiškindamiesi ir interpretuodami, projektuojame ateitį. Visuomenėms ir šalims neišvengiamai veikiant šiame hermeneutiniame rate, XXI a. link laipsniškai susiformavo tvarios kultūrinės raidos paradigma, kurioje ypatingas vaidmuo tenka kultūros paveldui, plėtojosi vis plačiau aprėpianti, visuminė kultūros samprata.

Humanitarinių ir socialinių mokslų, įskaitant ir bendrąją paveldosaugos teoriją, požiūriu paveldas yra arba visa praėjusių laikų dvasinė ir daiktiškoji kūrinija, arba tik dabartyje egzistuojanti šios kūrinijos dalis. Dar XX a. pirmojoje pusėje paveldas buvo tapatinamas su kultūra, nes ją sudaro tai, kas paveldėta, su nedideliais naujovių intarpais. Labiausiai apibendrintas apibrėžimas yra toks: „Kultūra yra *Homo sapiens* būdinga elgsena drauge su materialiais objektais, kurie naudojami kaip integrali šios elgsenos dalis /.../. Kultūra taip pat yra žmogaus sukurtoji aplinka – daiktų bei įvykių tąsa, pagrįsta priežasties ir pasekmės ryšiais. Šios išorinės dirbtinos aplinkos paskirtis – užtikrinti žmonių (kultūrinės sistemos gyventojų) visuomenės gyvenimo saugą ir tęstinumą. Todėl kultūrą galime vertinti kaip naujausią ir labiausiai išsivysčiusią priemonę gyvenimo saugai ir tąsai palaikyti.“⁽¹⁾

Kultūros paveldas – neatsinaujinantis bendrasis gėris, nebeatkuriamieji kultūros ištekliai. Jie užtikrina gyvybinį viešąjį interesą – tautų, visuomenių, bendruomenių tapatumo išsaugojimą, puoselėjimą ir tęstinumo užtikrinimą per jų kultūrinės ir istorinės raidos liudijimų – kultūros paveldo vertybių – išlaikymą ir perdavimą ateities kartoms. Paveldas neatsiejamas nuo kitų viešojo gėrio aspektų: visuomenės gerovės, socialinės sanglaudos ir įtraukties, tautų, visuomenės ir bendruomenių tapatumo ir tęstinumo, aplinkos kokybės, ekonominės gerovės. Todėl kultūros paveldas tampa vis svaresnis tvarios raidos elementas.

Ši XXI a. vykstanti vertybinė kaita yra globali, grindžiama holistiniu, integraliu požiūriu. Joje vis labiau ryškėja platesnės šiuolaikinių visuomenių raidos tendencijos – stiprėjantys visuomenės dalyvavimo, žmogaus teisių, tvarios raidos, sociokultūriniai (tapatumo, tradicijų tęstinumo, bendruomeniškumo, įtraukties ir pan.), aplinkos ir platesni ekologiniai rakursai, kuriais grindžiami ir ekonominiai visuomenių raidos siekiniai.

Paveldo srityje stiprėja tokios bendrosios sociokultūrinės sampratos kaip kultūrų įvairovė, dvasinio (nematerialaus) bei materialaus paveldo, kultūros ir gamtos paveldo sampyna, istorinių kraštovaizdžių ir kultūrinės ekologinės sistemos kaip bendruomenių tapatumui bei tęstinumui būtina gyvenamoji aplinka ir pan. Kultūros

paveldas ir visuomenės dalyvavimas paveldo sritys veiklose padeda kurti glaudesnes ir sąžiningesnes bendruomenes, prisideda prie gyvenamosios aplinkos ir gyvenimo kokybės gerinimo, yra stiprus socialinio ir ekonominio vystymosi veiksnys, gali padėti klestėti ir kitiems sektoriams.

Kalbant apie paveldą, reikėtų turėti galvoje, kad yra du skirtingi teoriniai paveldo diskursai. Bendrajame susipina filosofijos, humanitarinių, socialinių, gamtos mokslų įžvalgos, o specialusis plėtojamas šiuolaikinės paveldosaugos teorijos lauke. Abu yra visuminiai ir tarpdalykiniai, tačiau kiekvienas turi savų tiesų, paradigmų ir raktų. Specialiajame paveldosaugos diskurse būtina skirti du srautus. Vienas, išsirutuliojęs iš antropologijos ir istorijos diskurso, paveldą labiau sieja su gyvenimo procesais, kitas, remdamasis materialiosios kultūros studijomis, ekologija, geografija, pabrėžia daiktinės aplinkos sąsajumą su žmogumi. Ir vieni, ir kiti vartoja bendras sąvokas: paveldo, saugos, verčių, autentiškumo, konservavimo ir restauravimo, interpretavimo ir kt., tačiau gali suteikti joms skirtingą prasmę vien dėl skirtingų mokslinių koncepcijų. Nagrinėjant paveldo diskursą, būtina atsižvelgti į visus šiuos ypatumus.⁽¹⁾ Ši nuostata taikytina ir vertinant paveldo sritys raišką, procesus, paveldosaugos veiklas.

Kultūros paveldo apsauga – tai priemonių sistema, skirta šiam viešajam interesui užtikrinti. Ši sistema priklauso nuo paveldo sampratos, lemiančios, kas, kiek, kodėl ir kaip bus arba nebus visuomenės saugoma ir perduodama ateities kartoms. Naujausią paveldo apsaugą vis labiau stengiamasi integruoti į bendruosius kultūros ekologijos ir tvarios raidos procesus visais šiuolaikinio gyvenimo aspektais: sociokultūriniais, ekologiniais ir ekonominiais. Jai įgyvendinti kuriami atitinkami teisės principai bei metodai, padedantys užtikrinti veiksmingą, lankstų, skaidrų ir demokratišką paveldo apsaugos įgyvendinimą.

Lietuvos paveldo apsaugos srityje yra problemų, kurios trukdo veiksmingai įdiegti šias naujausias koncepcijas ir efektyviausiai panaudoti paveldo teikiamus pranašumus socialinėje, ekonominėje ir tvarioje visuomenės raidoje: 1) paveldo apsaugos sistema yra uždara; 2) paveldas suvokiamas ne kaip visuomenės raidos ištekliai, bet kaip gyvenimo puošmena (nebūtina) arba reklaminė etiketė; 3) paveldo apsauga suvokiama ne kaip kūrybiškumo ir įvairovės, gyvenimo kokybės gerinimo šaltinis, bet kaip šiuolaikinės veiklos suvaržymas (dažnai perteklinis); 4) paveldo naudojimas suvokiamas vien kaip utilitarus naudojimas, neatsižvelgiant į realią naudojimo įvairovę ir socialinės bei ekonominės naudos gavimo galimybes, kurias visuomenei, paveldo savininkams, vietos bendruomenėms, regionams ir šaliai teikia išsaugomas ir puoselėjamas paveldas; 5) paveldas suvokiamas ne holistiškai (kaip bendra visuma – istorinė aplinka), bet fragmentiškai (kaip pavienės, dažniausiai bekontekstės vertybės).

Kultūros paveldo sritį nuo kultūros sritys iš esmės skiria tik sutartinė praeities ir dabarties ribos linija, o visais kitais atžvilgiais kultūros paveldas yra tapatus kultūrai, nes apima visus žmonių visuomenių istorinės raidos aspektus – materialiuosius (daiktus ir kitus antropogeninės bei gamtinės kilmės objektus ir teritorijas) bei nematerialiuosius aspektus (vertybes, gebėjimus, požiūrius, tradicijas ir pan.) – ir yra neatsiejamas nuo savo konteksto – materialios ir nematerialios gamtinės bei kultūrinės aplinkos. Paveldo sampratai vis labiau plėtojantis šios integruojančios sampratos link, siūlomas visuminis (holistinis) kultūros paveldo sritys apibrėžimas.

Kultūros paveldo sritis – visuomenės gyvenimo sritis, kuri yra labai įvairiai veikiamą kultūros paveldo išteklių, o visuomenės veiklos šioje srityje daro tiesioginį ir netiesioginį poveikį šiems ištekliams, o jie dėl patirtos kaitos ima kitaip veikti visuomenę.

Kultūros paveldo srities apibrėžimas

Kultūros paveldas yra istorinė aplinka visais jos aspektais, atsiradusiais dėl žmonių ir vietų sąveikos slenkant laikui, visi ten išlikę materialieji praeities žmonių veiklos reliktai ir gamtiniai dariniai, įskaitant augaliją, kurie, žmonėms veikiant, buvo suformuoti arba įprasminėti kaip kraštovaizdžiai.

Kultūros paveldas – tai nebeatkuriamieji ir neatsinaujinantieji kultūros išteklių, bendrasis visuomenės gėris, užtikrinantis gyvybinį viešąjį interesą – tautų, visuomenių, bendruomenių tapatumo išsaugojimą, puoselėjimą ir tęstinumą per jų kultūrinės ir istorinės raidos liudijimų išlaikymą ir perdavimą ateities kartoms. Jis natsiejamas nuo kitų tvaria raida kuriamų ir palaikomų visuomenės gerovės aspektų: sociokultūrinės sanglaudos ir įtraukties, tautų ir bendruomenių tapatumo bei tęstinumo, žmonių gyvenimo ir aplinkos kokybės, ekonominės gerovės.

Kultūros paveldo apsauga – veiksminga, lanksti, skaidri ir demokratiška teisiųjų, ekonominių, sociokultūrinių, aplinkosauginių ir mokslinių bei techninių priemonių sistema, skirta kultūros paveldo tvermei užtikrinti, jį išsaugant, tęsiant ir perduodant ateičiai. Apsauga vykdoma visais šiuolaikinio gyvenimo aspektais integruojant kultūros paveldą į bendruosius kultūros ekologijos ir tvarios raidos procesus.

II. Kultūros paveldo srities procesas

Plačiąja prasme procesas yra nuosekli, nenutrūkstama sistemos raida, veiklos eiga, būvio, būsenos, įvykio arba reiškinio sąveikos ir kaitos vyksmas, paprastai tarpusavyje susijusių vyksmų visuma. ⁽¹⁾

Kultūros paveldo srities procesas – daugialypis sisteminis vyksmas, kurio sudamosios dalys yra paveldo ir aplinkos fiziniai bei visuomenės dvasiniai, socialiniai, ekonominiai, ekologiniai kitimai, glaudžiai susiję vieni su kitais ir sudarantys dinaminę vienovę. Tai įvairūs šioje srityje vykstantys, ją kreipiantys ir tiesioginį bei netiesioginį poveikį paveldui darantys, taip pat paveldo (jo išteklių ir naudojimo) veikiami procesai: apsaugos ir puoselėjimo, pažinimo, interpretavimo ir sklaidos, švietimo ir ugdymo, kultūrinės bei socialinės sanglaudos ir įtraukties, kultūrinio tapatumo stiprinimo, kasdienės gyvensenos ir paveldo sinergijos, tvaraus naudojimo, dalyvaujamojo valdymo formavimo ir daugybė kitų.

Kultūros paveldo srities proceso apibrėžimas

Kultūros paveldo srities procesas – nuolatinis ir nenutrūkstamas kultūros paveldo, kaip viešojo gėrio, saugos, tvaraus naudojimo ir perdavimo ateities kartoms tvarios raidos pagrindais procesas, kuriuo užtikrinami kultūros paveldo išteklių tautų, visuomenių, bendruomenių tvermei ir tapatumui išsaugoti, puoselėti bei tęsti, visuomenės gerovei didinti, socialinei sanglaudai ir įtraukčiai stiprinti, gamtai puoselėti ir aplinkos kokybei gerinti.

III. Kultūros paveldo srities proceso veiklos

1. Veiklų pobūdis

Kultūros paveldo srities proceso veiklos apima viešojo gėrio ir nacionalinio turto – neatkuriamų kultūros paveldo išteklių identifikavimą, apsaugą, išsaugojimą, pateiktį ir perdavimą dabarties bei ateities kartoms. Jos taip pat labai prisideda prie tvarios bei socialiai įtraukios raidos ir žmonių gerovės, apimdamos visus tvarios raidos matmenis (kultūrinius, socialinius, ekonominius ir aplinkosauginius) ir drauge yra visų jų veikiamos.

Paveldo srities veiklos priklauso nuo paveldo sampratos, siekinių ir bendrosios strategijos šiam tikslui įgyvendinti. Šiuolaikinėje tarptautinėje ir ja pagrįstoje nacionalinėje daugelio šalių teisėje bei praktikoje siekiama teigiamos strategijos, kuri išsaugotų istorinę aplinką, apsaugotų jos elementus nuo nepaisymo, nykimo bei kitų grėsmių ir leistų visuomenei ja džiaugtis. Ši strategija turėtų atsižvelgti į: 1) pageidautiną siekinį palaikyti bei didinti paveldo vertybių reikšmę ir suteikti jiems gyvybingų funkcijų, suderinamų su jų išsaugojimu; 2) istorinės aplinkos išsaugojimo galimybes teikti platesnės socialinės, kultūrinės, ekonominės ir aplinkosauginės naudos; 3) pageidautiną siekinį, kad naujas vystymas teigiamai prisidėtų prie vietos charakterio ir išskirtinumo; 4) dideles ir ypatingas istorinės aplinkos galimybes prisidėti prie bendrojo vietos arba vietovės charakterio.

Kai kurios veiklos tinka daugiau nei vienai iš sudedamųjų paveldo srities strategijos dalių. Toks susiliejimas (konvergencija) yra būtina ir veiksminga sąlyga paveldui išsaugoti ir puoselėti. Ta pati veikla gali tiesiogiai užtikrinti paveldo vertybių išsaugojimą ir per tą išsaugojimą netiesiogiai tenkinti kur kas platesnės aprėpties socialines, ekonomines, aplinkos ir tvarios raidos reikmes. Todėl, vertinant veiklų projektus, svarbu atsižvelgti į šį holistinį ir sinerginį paveldo reikšmės visuomenei pobūdį.

2. Veiklų rūšys

Vadovaujantis bendroju deramo atsargumo principu, paveldo srities veiklomis siekiama nesukelti grėsmių neatkuriamiems kultūros ištekliams – kultūros paveldui. Todėl, rengiant bei vertinant šios ir susijusių sričių programas, kvietimus teikti paraišką dėl finansavimo, projektus, poveikių analizes ir pan., visuomet svarbu atsižvelgti į paveldo srities veiklų specifiką.

Paveldo srities veiklos gali būti tiesioginės (struktūrinės), netiesioginės (nestruktūrinės) ir dvejopos paskirties. **Tiesioginės (struktūrinės) veiklos** yra bet kurios priemonės, apimančios tiesioginį fizinį poveikį, kuriomis mažinamos grėsmės ir poveikiai paveldui, didinamas jo atsparumas rizikos veiksniams, ilginama tvermė ir pan. **Netiesioginės (nestruktūrinės) veiklos** yra bet kurios priemonės, neapimančios tiesioginio fizinio poveikio paveldui, tačiau taikančios žinias, praktikas ir susitarimus, kuriomis mažinamos grėsmės ir poveikiai paveldui, ypač politinės ir teisinės, visuomenės informuotumo didinimo, profesinio mokymo ir švietimo. **Dvejopos paskirties veiklos** įvairiai jungia bei drauge taiko tiesiogines ir netiesiogines priemones.

Visų rūšių veiklos turi integruojančią kultūrinę (plačiąja kultūros sąvokos prasme) dimensiją, kuri atitinkamai įvietinama (harmonizuojama) pagal konkrečios vietos (vietovės, regiono, šalies) ir srities ypatumus. Integruojančios dimensijos nepaisymas kitų sričių veiklose yra grėsmės paveldo ištekliams šaltinis, o kai šie ištekliai mažėja arba nyksta, kitos sritys patiria neigiamų poveikių, didėja rizika veiklų sėkmei.

- **Tiesioginės veiklos** – paveldo srities veiklos, kurios tiesiogiai ir netiesiogiai, aktyviai arba pasyviai¹ veikia paveldą (jo visumą, atskiras rūšis, pavienes vertybes) ir (arba) yra jo veikiamos. Šios rūšies veiklas bendriausiu pavidalu nusako UNESCO pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencija, apibrėžianti, kad paveldo apsaugą (*protection*) plačiąja prasme sudaro paveldo nustatymas (*identification*), apsauga siaurąja prasme (*protection*), išsaugojimas (*conservation*), pateiktis (*presentation*) ir perdavimas (*transmission*) ateities kartoms.
- **Netiesioginės veiklos** – kitų sričių (sociokultūrinės, socialinės, ekonomikos, aplinkos, tvarios raidos) veiklos, kuriomis per paveldą, kaip priemonę, siekiama kitų, dažnai platesnių tikslų (pvz., didinti užimtumą, gerinti gyvenimo kokybę, stiprinti ekonomiką, saugoti ir puoselėti aplinką), todėl šios veiklos tiesiogiai ir netiesiogiai veikia paveldą ir (arba) yra jo veikiamos.
- **Dvejopos paskirties (poveikio) veiklos** – veiklos, jungiančios tiesiogines ir netiesiogines veiklas.

¹ Tarp jų paminėtina prevencinė apsauga, kuria siekiama išlaikyti nepakitusių esamą būklę arba leisti vykti natūraliam savaiminiam procesui, dėl kurio išlaikymo suteikiama teisinė apsauga (pvz., steigiamas rezervatas).

Galimų dvejopos paskirties veiklų projektų pavyzdžiai:

(a) reikia konservuoti ir restauruoti paveldo objektą, tarkime, senovinę kaimo bažnyčią (tiesioginė veikla, I lent. 1.3 p.). Konservavimas ir restauravimas yra itin specializuota veikla, kuriai reikia didelės profesinės kvalifikacijos šioje srityje. Plačiau visuomenei šios profesijos subtilybės menkai žinomos. Todėl švietimo tikslais (netiesioginė veikla, I lent. 2.2 p.) konservavimo ir restauravimo procedūros vykdomos viešai, drauge pateikiant paaiškinimų, atsakant į besidominčių žiūrovų klausimus (pastaba: konservavimo ir restauravimo proceso viešinimas, atvirumas žiūrovams – tai nauja, pasaulyje vis labiau besiplėtojanti ir populiarėjanti tendencija). Taip vietos bendruomenė arba atskiros jos grupės (pvz., jaunimas) supažindinamos su šia paveldo išsaugojimo veikla, drauge populiarinant paveldą. Taip pat vietos bendruomenė įtraukiama tiesiogiai dalyvauti šiame procese, talkinti, taip stiprinant bendruomenės sanglaudą, kuri išlieka ir vėliau (tai irgi netiesioginė veikla, I lent. 2.3 p.);

(b) reikia inventorinti kokios nors apskrities kultūros paveldą (tiesioginė veikla, I lent. 1.2 p.), parengiant specialias inventorinimo dokumentacijos formas (tiesioginė veikla, I lent. 2.4 p.). Tačiau, siekiant operatyviau surinkti informaciją, pasitelkiami vietos savanoriai (pasaulyje labai paplitusi paveldo inventorinimo praktika). Todėl švietimo (bendrojo švietimo ir ugdymo, tam tikrų pradinių profesinių įgūdžių paveldo srityje suteikimo) tikslais (netiesioginė veikla, I lent. 2.2 p.) pasitelkiami, pvz., vyresniųjų klasių moksleiviai, vietos kultūrininkai, kraštotyrininkai (netiesioginė veikla, I lent. 2.3 p.). Taip pat vykdoma šios veiklos ir gautųjų duomenų sklaida, siekiant populiarinimo, kuris prisideda prie „vietos vardo“ formavimo, didina jos kaip kultūringos ir gausiu paveldu išsiskiriančios teritorijos įvaizdį (netiesioginė veikla, I lent. 2.4 p.);

(c) vykdomas kadaise apleisto, nunykusio paveldo objekto, pvz., dvaro, vienuolyno komplekso, tausojamojo pritaikymo projektas (tiesioginė veikla, I lent. 1.7 p.). Drauge į projektą integruojami tvarios raidos siekiniai – bendrieji (netiesioginė veikla, I lent. 2.1 p.) ir aplinkosauginiai (netiesioginė veikla, I lent. 2.5 p.). Taip pat visi šie projekto tikslai ir sprendiniai pristatomi, aiškinami vietos bendruomenei (netiesioginė veikla, I lent. 2.2 p.), skatinama plačiau plėtoti šias paveldo pritaikymo nuostatas (netiesioginė veikla, I lent. 2.3 p.). Plėtojant jas vietovėje, kaimynystėje, laipsniškai galima pagerinti aplinkos kokybę (netiesioginė veikla, I lent. 2.5 p.), gauti didesnės ekonominės naudos, investicijų gražos (netiesioginė veikla, I lent. 2.4 p.).

Kiekviena paveldo srities veikla, neatsižvelgiant į rūšį, yra kompleksinė, t. y. sudaryta iš daugelio diachroniškai ir (arba) sinchroniškai vykdomų veiklų, kurioms priskirtinas ir vykstančių procesų valdymas.

Veiklų sąrašė pateiktos tik pagrindinės kompleksinės veiklos. Tačiau ne mažiau svarbios ir kitos, kurios gali būti itin reikšmingos konkrečiais atvejais ir ypatingomis aplinkybėmis.

I lentelė. Kultūros paveldo srities proceso veiklų rūšys

Eil. Nr.	Veiklų rūšys	Veikla	Veiklos turinys	
1.	Tiesioginės veiklos	1.1.	Fizinės apsaugos priemonių įrengimas	
		1.2.	Inventorinimas, dokumentavimas, registravimas	
		1.3.	Konservavimas	Kultūros paveldo konservavimas čia taikomas plačiausiaja prasme: kaip apsaugos, išsaugojimo, valdymo, tvaraus tausojamojo naudojimo ir perdavimo ateities kartoms veikla, susijusi su visos istorinės aplinkos materialiais ir nematerialiais aspektais, antropogeniniais ir žmonių įprasmintais gamtiniais, ypač jų tyrinėjimais, inventorinimu, priežiūra, palaikymu, prevencine apsauga, konservavimu ir restauravimu, puoselėjimu ir kultūrinės vertės didinimu, interpretavimu ir pateiktimi, taip pat tradicinių amatų technikų tyrinėjimu ir praktiniu taikymu.
		1.4.	Konservavimo ir restauravimo priemonių kūrimas	Reglamentų, standartų, metodų, technologijų, medžiagų, įrangos ir pan. kūrimas.
		1.5.	Moksliniai tyrimai	Visų mokslo sričių, neinvaziniai ir invaziniai, archyviniai ir autopsiniai.
		1.6.	Paveldo būklės stebėseną	Apima paveldą ir jo antropogeninę bei gamtinę aplinką, įskaitant ten vykstančius procesus ir veiklas.
		1.7.	Paveldo tausojamasis pritaikymas	Pritaikymas, kurio prioritetas tikslas – išsaugoti kultūros paveldo materialų ir nematerialų autentiškumą, suteikiant naudojamam paveldui šiuolaikinį techninių patogumų lygmenį tokiais technologiniais sprendimais, kurie užtikrintų paveldo išsaugojimą ir grįžtamumą.
		1.8.	Restauravimas	Žmonių arba laiko paveikto paveldo estetinio, meninio ir (arba) informacinio vienio sugrąžinimas.
		1.9.	Specialistų rengimas	Visų grandžių: nuo amatininko profesinių mokymų iki visų pakopų universitetinių studijų.
2.	Netiesioginės veiklos	2.1.	Tvarios raidos sritis	Integruotos veiklos, susijusios su kitomis tiesioginėmis ir netiesioginėmis veiklomis.
		2.2.	Kultūrinė, meninė ir švietimo sritis	Menas, išsilavinimas, žinios, profesiniai gebėjimai ir įgūdžiai (įgijimas ir tobulinimas, dalyvavimas, perteikimas) bei kt.
		2.3.	Sociokultūrinė ir socialinė sritis	Socialinė sanglauda, bendruomenės įtrauktis ir dalyvavimas, tapatumo palaikymas ir kūrimas, socialinės gyvenamosios tęstinumas ir pan.
		2.4.	Ekonomikos sritis	„Vietos vardo“ formavimas (<i>place branding</i>), darbo rinka, verslumas, regioninis patrauklumas ir konkurencingumas, investicijų grąža, būsto išteklių valdymas, nekilnojamojo turto rinka, bendroji pridėtinė vertė ir pan.
		2.5.	Aplinkos sritis	Kultūrinis kraštovaizdis, miestų ir kaimų planavimas, statinių įkūnytąsios energijos (<i>embodied energy</i>) išsaugojimas, gyvavimo ciklo ilginimas ir t. t.
3.	Dvejopos paskirties veiklos	3.1.	Labai įvairios veiklos, jungiančios tiesiogines ir netiesiogines veiklas	

3. Veiklų poveikio vertinimas: rizikos vertinimas ir prevencija

Visos veiklos daro tiesioginį ir (arba) netiesioginį poveikį paveldui, o paveldas tiesiogiai ir (arba) netiesiogiai veikia vykstančius procesus ir veiklų rezultatus. Atsižvelgiant į unikalią kultūros paveldo reikšmę visuomenių sociokultūrinei raidai ir jo išteklių neatkuriamumą bei trapumą, visos kultūros paveldo srities strategijos, programos, kvietimai teikti paraiškas, stebėsenos procesai ir pan. turėtų apimti ir apsaugos nuo grėsmių matmenį, nustatydami privalomuosius galimos rizikos vertinimo kriterijus bei rodiklius.

IV. Kultūros paveldo srities projektas

Atsižvelgiant į paveldo išteklių pobūdį ir projektuojamos veiklos tikslus, kultūros paveldo srities projektai gali būti kelių rūšių.

1. Itin specializuoti projektai, skirti įgyvendinti kultūros paveldo ištekliams tiesiogiai reikalingoms (naudingoms) veikloms (nuo teisėkūros iki sklaidos).

2. Sinergiški projektai, skirti per tinkamas tiesiogines arba netiesiogines paveldo apsaugos ir naudojimo veiklas palaikyti ir skatinti ilgalaikiams visuomenės (nuo nacionalinio lygmens iki vietos bendruomenių) tvarios raidos, socialiniams ir sociokultūriniais, ekonominiams ir aplinkos tikslams.

Vertinant kultūros paveldo srities projektus, ne visuomet tikslinga reikalauti, kad projektas vienodai siektų įgyvendinti abu šiuos aspektus, nes yra atvejų, kai vienas iš aspektų gali iš dalies arba visiškai slopinti kitą. Svarbu ir tai, kad išsaugoto paveldo sinerginis poveikis nėra savaime užtikrinamas, jis tik potencialiai galimas ir numanomas, nes priklauso nuo daugelio kitapus paveldo srities pasireiškiančių veiksnių.

Pagrindinėms kultūros paveldo srities projektų kryptims priskirtinos šios: 1) šiuolaikinės kultūros paveldo išsaugojimo technologijos (apimančios visą tiesioginių veiklų grupę); 2) numanomas kultūros paveldo vaidmuo visuomenėje; 3) požiūriai į kultūros paveldą ir jo interpretacijos, įtrauki prieiga; 4) kultūros paveldo valdymo metodai: bendras kūrimas, visuomenės dalyvavimas, bendruomenių sanglauda, tvarios raidos tikslų įgyvendinimas ir t. t.; 5) kultūros paveldo poveikiai visuomenės vertyboms: kultūrinėms, socialinėms, ekonominėms, ekologinėms, tvarios raidos, vartojimo ir pan. bei verčių poveikis kultūros paveldui.

Kultūros paveldo srities projekto apibrėžimas

Kultūros paveldo srities projektas – tai projektas, skirtas vykdyti veiklai (-oms), susijusiai (-ioms) su poveikiu kultūros paveldo sričiai – jos visumai arba konkrečioms elementams: paveldo srities objektams (daiktams, teritorijoms ir pan., jų grupėms) ir (arba) procesams, jų grupėms arba rūšims.

V. Kultūros paveldo srities veiklų produktai

Kultūros paveldo srities veiklų produktams, kaip ir pačiai kultūros paveldo sričiai, būdinga itin didelė įvairovė. Jie gali būti materialūs ir (arba) nematerialūs, trumpalaikiai, ilgalaikiai arba tęstiniai, specializuoti arba visuminiai (holistiniai) ir t. t. Visų šių produktų kartu išvardyti neįmanoma ir netikslinga dėl labai skirtingo ir dinamiško jų sąsajumo. Tiksliau ir veiksmingiau būtų specialiai apibrėžti kiekviena rengiama programa, kvietimu, stebėsenos kryptimi ir pan. norimus gauti konkrečius produktus.

Tačiau svarbu visuomet atsižvelgti į tai, kad: 1) produktai² gali būti materialūs ir nematerialūs, tačiau paveldo srityje jie susipina; 2) skirtingos kartos, tautos, socialinės grupės jiems priskiria įvairių verčių ir skirtingai patiria paveldą, tačiau paveldo išteklių visada yra materialūs ir šis materialumas būtinas netgi nematerialiam paveldui (tradicijoms, tikėjimams ir pan.) tęsti ir puoselėti; neišsaugoję paveldo materialumo, mes netenkame šių išteklių ir tuomet galima kalbėti ne apie paveldo, bet vien apie istorinės atminties reiškinį; 3) kultūros paveldo išteklių yra neatkuriamieji išteklių.

Kultūros paveldo srities veiklos produkto apibrėžimas

Kultūros paveldo srities veiklos produktas – materialus ir (arba) nematerialus paveldo srities ir (arba) susijusios aktyvios arba pasyvios (užkardomosios) veiklos rezultatas, turintis tokį pavidalą, kad jį galima pristatyti visuomenei.

VI. Kultūros paveldo srities raidos procesas

Kultūros paveldo srities raidos sąvoka yra labai plati, visa apimanti ir įvairialypė, taip pat, nelygu kontekstas, ji gali reikšti ir srities plėtotę, evoliuciją (t. y. istoriją), aprėpiant šią sociokultūrinę sritį itin plačiai ir holistiškai, ir srities kismo pobūdį (gerėjimą, blogėjimą, stabilizavimą ir kt.) dėl įvairių materialių ir (arba) nematerialių poveikių kultūros paveldui.

Todėl, atsižvelgiant į tai, kad bet kurios srities raida apima išteklius, veiklas, poveikius ir produktus, praktikoje programų rengimo, projektų vertinimo ir stebėsenos tikslais racionaliau būtų vartoti sąvoką „kultūros paveldo srities raidos procesas“.

Kultūros paveldo srities raidos proceso apibrėžimas

Kultūros paveldo srities raidos procesas – tai šios srities kismas (gerėjimas, blogėjimas, stabilizavimas ir kt.) dėl materialaus ir nematerialaus poveikio, kurį kultūros paveldo srities objektams ir procesams tiesiogiai ir (arba) netiesiogiai daro atitinkamos veiklos ir gamtiniai bei antropogeniniai procesai, taip pat tiesioginis arba netiesioginis poveikis, kurį paveldo srities objektai ir procesai daro kitoms sritims.

² Sąvoka „produktas“ apima viską, ko nebuvo, tačiau atsirado veiklos procese: paslaugos, daiktai, kūriniai.

Kultūros paveldo srities raidos procesų poveikis paveldui gali būti ir teigiamas, ir neigiamas. Pvz., jei kultūros paveldo srities raida yra atsiejama nuo bendrųjų šiuolaikinės sumanios ekonomikos tendencijų, paveldui gali kilti grėsmių, nes ekonominės raidos procese paveldas laikomas pridėtinių išlaidų šaltiniu, balastu, o jo išsaugojimo reikalavimai – verslo ir inovacijų varžymu; tačiau, vertinant paveldą sinergiškai – kaip socialinės, ekonominės ir (arba) aplinkos kokybės raidos išteklių, atsiskleidžia galimybių užtikrinti paveldo socialinį ir ekonominį pelningumą.

Dauguma kultūros paveldo srities raidos procesų poveikių šiai ir susijusioms sritims – kultūros, socialinei, ekonominei, aplinkos ir tvarios raidos, taip pat jų visų poveikiai paveldo ištekliams paprastai yra netiesioginiai, kaupiamieji ir atsiskleidžia per ilgą laiką.

Dar daugiau, sistemiškai skiriasi jų kriterijų ir rodiklių pobūdis. Kultūros paveldo (kaip ir kultūros) srityje paprastai taikomi kokybiniai kriterijai ir rodikliai (nurodyti kitose ataskaitos dalyse). Tačiau socialinės, ekonominės, ekologinės ir tvarios sričių raidos procesų poveikis dažniausiai identifikuojamas kiekybiškai, naudojant sektoriinės statistikos priemones. Šie kultūros paveldo srities poveikio daromo ir patiriamo poveikio vertinimo metodai formuojami ir tarptautiniu, ir įvairių šalių nacionaliniu lygmeniu, pvz., Jungtinėje Karalystėje, kurios turimi sukaupti duomenys įtikinamai įrodo paveldo išteklių potencialą gyvenimo gerovei didinti. ⁽²⁾

Bet kuriuo atveju į kultūros paveldo srities raidos procesus būtina įtraukti apsaugos nuo grėsmių matmenį, išreikštą per rizikos vertinimo ir prevencijos veiklas.

VII. Kultūros paveldo srities kokybės vertinimo kriterijai ir rodikliai

Paveldo poveikis visuomenės raidai yra pamatinis, itin platus ir toks įvairialypis, kad kultūros paveldo srities kriterijų ir rodiklių neįmanoma detalizuoti tiek, kad jie vienodai tiktų visais atvejais ir aspektais.

Tačiau tikslų lygmeniu esama pamatinių principų, kurie atskiria kitų sričių ir kultūros paveldo srities veiklas: pastarųjų pagrindinis tikslas – užtikrinti paveldo išteklių materialinę bei nematerialinę tvėrmę, tęstinumą ir perdavimą ateities kartoms.

1. Skėtiniai ir kryptiniai kriterijai bei rodikliai

Skėtiniai kriterijai ir rodikliai yra principiniai, jų turinys apima paveldo ir (arba) susijusias sritis. Jie taikytini kaip bendras pagrindas, nustatant konkrečioms (įvairių posričių, veiklų, poveikių ir t. t.) tikslams (pvz., programoms, konkursams, paraiškoms, poveikio vertinimams, stebėsenai ir kt.) skirtus **kryptinius kriterijus ir rodiklius** bei jų rinkinius.

Skėtiniai kriterijai ir rodikliai turėtų apimti bent šias dimensijas: 1) kultūros paveldo (istorinės aplinkos); 2) tvarios raidos; 3) visuomenės dalyvavimo; 4) tinkamo valdymo; 5) žinių ir patirties sklaidos.

Atsižvelgiant į tai, kad kultūros paveldo išteklių yra nebeatkuriami ir trapūs, pažeidžiami, todėl nesuderinama arba pernelyg intensyvi kaita gali juos sunaikinti (pvz., restauravimu galima sunaikinti paveldo autentiškumą ir paversti paveldo daiktą jo paties kopija, pašalinti fizinį objektą, vietoje jo išsaugant tik nematerialią istorinę atmintį apie jį), drauge taip pat turėtų būti taikomi **rizikos prevencijos (išsaugojamojo poveikio) skėtiniai kriterijai ir rodikliai**, ypač: 6) atsparumo (sugerties gebos); 7) kaitos slenksčio; 8) palaikomojo naudojimo; 9) grėsmių rizikos klasės; 10) poveikio vertinimo; 11) grėsmių prevencijos ir rizikos valdymo.

Kokybės dimensija tiesiogiai siejasi su sėkmingu pamatinių paveldo apsaugos tikslų įgyvendinimu, todėl yra svarbiausia visais, ypač tiesioginių veiklų ir tiesioginio poveikio atvejais. Dėl šios priežasties **visoms kultūros paveldo srities veikloms taikytini kokybės kriterijai ir rodikliai**.

Esama ir kitų dimensijų, kuriomis šis bendrasis skėtinių kriterijų ir rodiklių rinkinys prireikūs gali būti papildytas.

Nustatant kriterijus ir rodiklius, svarbu turėti galvoje kelis iš dalies jau minėtus bendruosius aspektus: 1) kultūros paveldas yra viešasis gėris, todėl jo srities veiklų kokybės išankstinė sąlyga yra atsakomybė už paveldą, apimanti visas veiklų grupes nuo informuotumo gerinimo iki išsaugojimo principų bei standartų taikymo bet kurio veiklos etapu – nuo projekto kūrimo ir informuotumo iki kiekvienoje projekto įgyvendinimo stadijoje griežčiau taikomų paveldo išsaugojimo principų bei standartų, nuo koncepcijos iki įgyvendinto projekto ^(2,3); 2) kultūros paveldo sritis yra labai plati ir sudėtinga, atitinkamai paveldo daromi bei jo patiriami poveikiai nėra susiję vien su tiesioginėmis veiklomis, bet labai įvairiai ir integruotai skleidžiasi skirtingose visuomenės gyvenimo srityse: kultūros, socialinio gyvenimo, ekonomikos, aplinkos apsaugos ir naudojimo, tvarios raidos; 3) veiklų, įskaitant projektų veiklas, rezultatai neretai atsiskleidžia netiesiogiai ir (arba) per ilgą laikotarpį, priklauso nuo daugelio kitų sričių veiksmų, kurie nėra tiesiogiai susiję su konkrečiu projektu arba negalėjo būti numatyti; 4) dėl paties kultūros paveldo (istorinės aplinkos) pobūdžio kultūros paveldo sričiai būdingi mikrolygmens projektai, kuriems vertinti taikytini kokybiniai kriterijai bei rodikliai, tačiau poveikis neretai daromas makrolygmeniu (pvz., vietai, regionui, sričiai), atsiskleidžia laipsniškai, o rezultatai nustatomi kiekybiškai sumuojant daugelio objektų bendrą poveikį (pvz., užimtumo lygiui, aplinkos kokybei, socialinei sanglaudai, finansiniam tvirtumui ir t. t.).

Visai kultūros paveldo sričiai taikant vienodą kriterijų ir rodiklių paketą, būtų sunku palyginti ir įvertinti skirtingus projektus, o veiklų rezultatų vertinimo ir (arba) stebėsenos duomenys dažnai neatskleistų tikrosios situacijos – paveldo būklės ir poveikio. Todėl rekomenduojama nustatyti bendruosius kultūros paveldo srities veiklų kriterijų bei rodiklių posričius ir projektų vertinimo principus, kuriuos vėliau būtų galima naudoti konkretiems remiamų projektų vertinimo ir jų rezultatų stebėsenos mechanizmams parengti.

2. Kriterijų ir rodiklių ypatumai

Dėl minėtos kultūros paveldo srities specifikos šios srities kriterijai ir rodikliai turi ypatumų, į kuriuos reikia atsižvelgti.

2.1. Kriterijai ir rodikliai yra kokybiniai. Kai kuriais atvejais taikytini ir kiekybiniai kriterijai, tačiau kokybiniai sudaro absoliučią daugumą.

Detaliau apibrėžti kokybinius kriterijus ir rodiklius sudėtinga, nes nėra bendros kokybės sampratos. Iš esmės sutinkama, kad tai aukščiausias tobulumo laipsnis, tačiau tobulumas taip pat suprantamas skirtingai. Be to, sutinkama, kad kokybė yra santykinė ir negali būti abstrakti – ji visuomet reiškia vertinamo objekto santykio su mūsų tikslais (etalonais) lygį. Kokybė nustatoma tik lyginant su analogais bei etalonais ir lyginimu nustatant, kad vertinamasis objektas, palyginti su sau panašiais, yra: vienos vertės, geras, geresnis, geriausias, gana geras, blogas, labai blogas, nelabai blogas, priimtinas, pakenčiamas ir t. t.

Paveldo srityje, galvojant apie pagrindinį šios srities tikslą – paveldo išsaugojimą, puoselėjimą, įveiklinimą ir perdavimą ateities kartoms, tinkamiausias apibrėžimas būtų: „kokybė yra toks objekto savybių visumos laipsnis, kuris visiškai įgyvendina reikalavimus“, pagrindžiant bendruosius kokybės vertinimus trejopu lyginimu: 1) su bendroju įnormintu kriterijumi (sutartu kokybės etalonu, paprastai standartu); 2) su nustatytais arba bendresniais sociokultūriniais (pvz., etiniais, estetiniais arba kt.) vertybiniais kriterijais; 3) su atitinkamų rūšių veiklos standartais.

„Europos kokybės principai ES finansuojamoms intervencijoms, galinčioms paveikti kultūros paveldą“ pabrėžia, kad šioje srityje kokybė yra ne vien techninis dalykas, ji daugiamatė, turinti socialinių, kultūrinių, aplinkos ir ekonominių verčių, taip pat kultūrų įvairovės, įtraukties ir nematerialiojo paveldo rakursų.⁽³⁾

2.2. Kriterijai ir rodikliai gali keistis vietomis. Tai reiškia, kad vienos srities kriterijai gali būti taikomi kaip kitų sričių arba kriterijų rodikliai ir atvirkščiai.

2.3. Būtinai paveldosaugos rėmai. Kadangi visos kultūros paveldo srities veiklos yra materialios arba nematerialios intervencijos, galinčios bet kuriuo etapu paveikti kultūros paveldą ir (arba) patirti jo poveikį, visais atvejais (srities programoms, vertinimams, stebėsenai ir kt.) taikytinos kelios bendros dimensijos – tam tikri atsparos ir baigties taškai, paveldosaugos rėmai, kuriuos peržengus bet kuria kryptimi, poveikis paveldui arba paveldo poveikis netenka paveldosauginės dimensijos.

3. Kriterijų ir rodiklių detalizavimo metmenys

Nustatant detales kriterijus ir rodiklius, skirtus konkretiems paveldo srities raidos procesams, veikloms, projektams bei jų rezultatams vertinti, reikėtų atsižvelgti į toliau nurodytus aspektus.

3.1. Taikyti kokybinius, o ne kiekybinius rodiklius. Kiekybiniai, statistiniai rodikliai nėra tinkami paveldo srities, ypač vyraujantiems mikrolygmens projektams, kurių poveikio kartais neįmanoma apskaičiuoti nei iš anksto, nei po įgyvendinimo (neretai tam prireikia kelerius metus trunkančių platesnių paveldo ir susijusių sričių stebėjimų). Tačiau pastarieji gali būti taikomi kompleksiniam kultūros paveldo srities poveikiui gretimoms sritims (tvarios raidos, socialinei ir sociokultūrinei, ekonominei, aplinkos) stebėti ir vertinti.

3.2. Privalomai reikalauti galimo poveikio paveldui ir rizikos vertinimo, taip pat prevencinių priemonių nustatymo visais atvejais, kai vertinami toliau išvardyti bendrieji projektinio mechanizmo nustatyti kriterijai.

3.2.1. Prioritetų ir (arba) veiklų tinkamumas (įskaitant sinergiją arba itin aukštą specializaciją), **rezultatyvumas** (įskaitant santykinį rezultatyvumą ir rezultatų pakankumą), **efektyvumas** ir **tvarumas** (trumpalaikis, ilgalaikis, tęstinis, nuolatinis).

3.2.2. Investicijų į sritį tipas (tiesioginės ar netiesioginės, sinerginės arba fragmentinės) ir **grąža** (atsipirkimo pobūdis ir trukmė), atsižvelgiant į tai, kad paveldo srityje atspirkimo laikas yra sunkiai apskaičiuojamas, nes priklauso nuo išorinių veiksnių, o investicijos grįžta per (į) kitas sritis, kas savo ruožtu skatina jau ir kitų susijusių (toje vietovėje, apskrityje, regione esančių) paveldo išteklių saugojimą.

3.2.3. Inovacijos, atsižvelgiant į jų atitiktį tvariai raidai, įskaitant paveldo tvėrmės kriterijus bei rodiklius.

3.2.4. Rezultatyvumas, atsižvelgiant į sinergiją su kitomis sritimis.

Kriterijų ir rodiklių ypatumai išsamiau pateikti lentelėse.

4. Matavimo vienetai

Matavimo vienetai yra sutartinis dalykas. Dėl kultūros paveldo srities sudėtingumo, įvairovės ir kitose šios ataskaitos dalyse nurodytų ypatumų vertinimo aspektu veiksmingiausia ir objektyviausia būtų nustatyti ne bendrus matavimo vienetus visai sričiai, bet diferencijuoti pagal konkrečias programas (programų grupes), projektų paraiškų pagal šias programas vertinimą, stebėsenos rūšį bei pobūdį ir pan.

Bendras pagrindas kriterijui ir (arba) rodikliui galėtų būti 5 balų (leidžiant ½ trupmenas) vertinimo skalė (jeigu ji taikoma, po to reikia atitinkamai perskaiciuoti galutinį rezultatą pagal kiekvieno kriterijaus arba rodiklio galią): 0 – siūlymas neatitinka kriterijaus arba negali būti įvertintas dėl informacijos stokos arba neišsamumo; 1 – menkos kokybės: siūlymas netinkamai atsižvelgia į kriterijų arba turi didelių vidinių trūkumų; 2 – patenkinamos kokybės: siūlymas plačiai atsižvelgia į kriterijų, bet turi didelių silpnųjų; 3 – geros kokybės: siūlymas gerai atsižvelgia į kriterijų, bet turi trūkumų; 4 – labai geros kokybės: siūlymas labai gerai atsižvelgia į kriterijų, bet turi vieną kitą trūkumą; 5 – puikios kokybės: siūlymas sėkmingai atsižvelgia į visus tiesiogiai susijusius kriterijaus aspektus, bet kurie trūkumai yra mažareikšmiai. Dėl minėtų priežasčių matavimo vienetai lentelėje žymimi bendru trumpiniu DIF-BP (diferencijuoti pagal bendrą pagrindą).

VIII. Kultūros paveldo srities raidos (proceso ir projekto) kokybės vertinimo kriterijai ir rodikliai

Ir vykstančiam arba vykdomam procesui, ir jį vienaip ar kitaip įgyvendinančiam arba su juo susijusiam projektui vertinti taikytini tie patys bendrieji kriterijai, kurių pagrindu konkrečioms užduotims atlikti (pvz., viešųjų pirkimų ir paramos programų sąlygoms parengti, paraiškoms vertinti, stebėsenai vykdyti) galėtų būti nustatomi detalesni ir labiau specializuoti kriterijai arba jų grupės.

Pastaba: daugelis kriterijų yra bendri, plačiai žinomi arba savaime suprantami, arba jų apibrėžimus pateikia įvairūs specializuoti žodynai, kai kurių specializuotų paveldo srities projektų tikslais gali būti vartojami ir įstatymų (konvencijų, nacionalinių įstatymų) teikiami apibrėžimai. Todėl čia aprašomi tik tie apibrėžimai, kurie padėtų suprasti kriterijaus, taikytino konkrečiai veiklų arba procesų grupei, ypatumus būtent kultūros paveldo srityje. Sąvokos, kurios yra paaiškintos tekste, lentelių paantraštinėse dalyse „Kriterijai ir rodikliai, skirti: ...“, taip pat bendrojo pobūdžio, plačiai žinomos ir savaime suprantamos sąvokos nėra papildomai aiškinamos ir pažymėtos bendru trumpiniu **BA-PŽ** (bendrasis apibrėžimas / plačiai žinoma sąvoka).

II lentelė. Kultūros paveldo srities raidos (proceso ir projekto) kokybės vertinimo kriterijai ir rodikliai

	Eil. Nr.	Veiklų grupė	Kriterijaus pavadinimas	Kriterijaus aprašymas
Tiesioginės veiklos (tiesioginis poveikis paveldui ir paveldo poveikis)	1.1.	Tiesioginių veiklų grupė: pažinimas Kriterijai ir rodikliai, skirti: kultūros paveldui identifikuoti; informuotumui didinti; pažinimui plėtoti ir skleisti.	1.1.1. Atradimas	Nežinoto reiškinio, dėsningumo, savybės, dalyko radimas, taip pat atrastas dalykas. Pradinis aplinkos dvasinių ir fizinių procesų arba elementų pateikimo į paveldo sritį etapas. Atrasti galima atsitiktinai arba tikslingai vykdant kryptingas paieškas.
			1.1.2. Inventorinimas ir identifikavimas	Tai du skirtingi procesai, kuriuos apibrėžia paveldo tyrimų mokslinės metodikos ir paveldo apsaugos teisės aktai. Skiriamas mokslinis ir įvairus ūkinis, techninis inventorinimas, abu svarbūs paveldo sričiai.
			1.1.3. Tyrimai	Tai moksliniai tyrimai. Paveldo objektų tyrimai skirstomi į neinvazinius (fiziškai neardančius paveldo objekto ir nedarančius fizinio poveikio jo aplinkai) ir invazinius (fiziškai jį ardančius ir darančius fizinį poveikį jo aplinkai). Tyrimams taip pat priskiriami: konservavimo ir restauravimo procesų, technologijų, medžiagų, metodikų, objektų būklės ir aplinkos poveikių vertinimo metodų ir pan. kūrimas ir atlikimas; mokslinės ekspertizės.
			1.1.4. Įvertinimas, apsaugos režimo (reglamento) nustatymas	BA-PŽ
			1.1.5. Interpretavimas (pateiktis)	Jam taip pat priskiriamas įvairių informacinių sistemų ir elementų įrengimas muziejuose, saugomose teritorijose, prie pavienių paveldo objektų (teminės ekspozicijos, ženklai ir t. t.).
			1.1.6. Apsauga (teisėkūra)	BA-PŽ
			1.1.7. Skaitmeninimas ir komunikacinės technologijos	BA-PŽ

Eil. Nr.	Veiklų grupė	Kriterijaus pavadinimas	Kriterijaus aprašymas	
Tiesioginės veiklos (tiesioginis poveikis paveldui ir paveldo poveikis)	1.2. Tiesioginių veiklų grupė: konservavimas ir restauravimas bei tvarus valdymas Kriterijai ir rodikliai, skirti: bendrai istorinės aplinkos būklei ir kylančioms grėsmėms nustatyti; prevencinei apsaugai, išsaugojimui, konservavimui bei restauravimui ir susijusiai mokslinių tyrimų veiklai vykdyti; duomenims, projektavimo ir kūrimo procesams valdyti, stebėti, vertinti; kitoms panašioms veikloms. Taikomi visam materialiajam paveldui. Siekiama palaikyti ir tęsti tradicines (amatų) technologijas; remti, plėtoti ir tobulinti mokslinius tyrimus; kurti ir diegti mokslines ir technines inovacijas. Taip pat apima mokymą, kvalifikacijos kėlimą, gebėjimų ir įgūdžių ugdymą, šių profesinių žinių ir patirties sklaidą.	1.2.1.	Esamos būklės nustatymas, įvertinimas	BA-PŽ
		1.2.2.	Prevencinis konservavimas: avarinės būklės pašalinimas, esamos būklės apsauga	BA-PŽ
		1.2.3.	Konservaciniai tyrimai	Moksliniai tyrimai, atliekami konkretaus paveldo objekto konservavimo ir restauravimo tikslais.
		1.2.4.	Konservavimas	BA-PŽ
		1.2.5.	Restauravimas	BA-PŽ
		1.2.6.	Palaikomasis funkcinis (utilitarus) pritaikymas	Paveldo sričiai priskirtini tik tie pritaikymo aspektai, kuriais siekiama užtikrinti paveldo išsaugojimą ir jo tolesnį panaudojimą, nedarant žalos paveldui, užtikrinant padarytų pokyčių apgrąžą arba vadovaujantis mažiausios įmanomos žalos principu, drauge užtikrinant, kad žinios apie vertybę ir padarytus pokyčius bus viešai prieinamos.
		1.2.7.	Priežiūra	BA-PŽ
		1.2.8.	Veiksmai, skirti paveldui, kuriam kyla grėsmių	Jie gali būti labai įvairūs: paveldo objekto ištyrimas, dokumentavimas (pvz., matavimai, medžiagų ir konstrukcijų identifikavimas bei kt.) ir žinių perkėlimas į skaitmenines laikmenas; objekto demontavimas ir perkėlimas į kitą vietą; specialios fizinės ir teisinės apsaugos priemonės.
		1.2.9.	Tvarių, tausojamųjų, apgręžtinių konservavimo ir restauravimo metodų, technologijų, medžiagų kūrimas, vertinimas, taikymas	BA-PŽ
		1.2.10.	Tyrimų metodai ir technologijos	Mokslinių tyrimų.
		1.2.11.	Integruotas išsaugojimas	BA-PŽ
		1.2.12.	Poveikio paveldui tyrimai	Poveikis gali būti įvairus: fizinis, vizualinis.
		1.2.13.	Paveldo įveiklinimas, tradicijomis pagrįstų žinių ir praktinių įgūdžių taikymas	Įveiklinimas, užtikrinantis arba skatinantis paveldo išsaugojimą, tvarų naudojimą, aplinkos globą, puoselėjantis ir skleidžiantis tradicijomis pagrįstų žinių ir praktinių įgūdžių, istorinių amatų taikymą, sklaidą ir pan.
		1.2.14.	Visų pakopų aukštasis mokslas, profesinis mokymas, profesinių gebėjimų, įskaitant tradicijomis, istoriniais amatais pagrįstas žinias bei įgūdžius, ugdymas	BA-PŽ
		1.2.15.	Teisėkūra	BA-PŽ

Eil. Nr.	Veiklų grupė	Kriterijaus pavadinimas	Kriterijaus aprašymas	
Tiesioginės veiklos (tiesioginis poveikis paveldui ir paveldo poveikis)	1.3. Tiesioginių veiklų grupė: visuomenės į(s)traukimas ir dalyvavimas Kriterijai ir rodikliai, skirti: visam visuomenės dalyvavimui paveldo ir su juo susijusioje veikloje, gyvenimui paveldo objektuose ir jų priežiūrai; dalyvaujamajam švietimui, mokymuisi visą gyvenimą, ne paveldo apsaugos specialistų ir ne paveldo studijų kryptių studentų mokymui.	1.3.1. Paveldo objektų, vietovių lankymas	BA-PŽ	
		1.3.2. Narystė paveldo organizacijose	BA-PŽ	
		1.3.3. Savanorystė	BA-PŽ	
		1.3.4. Švietimas ir ugdymas	BA-PŽ	
		1.3.5. Buvimas, gyvenimas istorinėje aplinkoje	BA-PŽ	
	1.4. Tiesioginių veiklų grupė: gebėjimų ir įgūdžių ugdymas Kriterijai ir rodikliai, skirti: gebėjimams ugdyti ir pritaikyti tradicinių technologijų (amatų) ar naujų technologijų panaudojimo srityse. Apima privatųjį, viešąjį ir savanorystės sektorius.	1.4.1. Profesinis mokymas	BA-PŽ	
		1.4.2. Neformalusis mokymas	BA-PŽ	
		1.4.3. Paveldo įgūdžių ir profesionalų (amatininkų, aukštąjį išsilavinimą turinčių specialistų) skatinimas	BA-PŽ	
	Netiesioginės veiklos (netiesioginis poveikis paveldui ir paveldo poveikis)	2.1. Netiesioginių veiklų grupė: tvarios raidos sritis Kriterijai ir rodikliai, skirti: sinerginei raidai; kultūros paveldo srities žinių ir išteklių, kaip tvarios raidos palaikymo bei skatinimo, gyvenimo kokybės gerinimo priemonėms; visuomenės inovatyviai kūrybinei raiškai per paveldą ir tapatybės formavimui; žmogaus orumą užtikrinančiai kultūrinei veiklai; tinkamų darbo vietų kūrimui; tvariam ekonomikos augimui ir t. t. Tikslai su nurodytais numeriais yra „Jungtinių Tautų darbotvarkės 2030: tvarios raidos tikslai“. ³	2.1.1. Paveldo išteklių tvarumas	BA-PŽ
			2.1.2. Gyvenamosios aplinkos kokybė	BA-PŽ
2.1.3. Tvari raida – JT darbotvarkė 2030: 1, 4, 8.3 tikslai			Kultūrinė raiška.	
2.1.4. Tvari raida – JT darbotvarkė 2030: 2, 2.5 tikslai			Tvarus žemės ūkis, ūkininkavimo tradicijų tęstinumas, tradicinis maistas ir kiti tradiciniai verslai.	
2.1.5. Tvari raida – JT darbotvarkė 2030: 4, 4.7 tikslai			Švietimas paveldo tvarumo srityje.	
2.1.6. Tvari raida – JT darbotvarkė 2030: 6, 7, 13, 14, 15 tikslai			Tvarus aplinkos ir paveldo išteklių naudojimas.	
2.1.7. Tvari raida – JT darbotvarkė 2030: 8,9, 12b tikslai			Tvarus turizmas.	
2.1.8. Tvari raida – JT darbotvarkė 2030: 11, 11.4 tikslai			Tvarių, saugių ir atsparių miestų bei kitų gyvenviečių raida, stiprinant pastangas apsaugoti ir išsaugoti pasaulio kultūros ir gamtos paveldą.	
2.1.9. Tvari raida – JT darbotvarkė 2030: 12 tikslas			Tvarūs gamybos ir vartojimo modeliai.	
2.1.10. Tvari raida – JT darbotvarkė 2030: 13 tikslas			Klimato kaitos švelninimas, prisitaikymas prie pokyčių.	

³ JT Generalinės Asamblėjos septynišiasdešimtosios sesijos 2015 m. rugsėjo 25 d. priimtos rezoliucijos „Keiskime mūsų pasaulį: tvarios raidos darbotvarkė iki 2030 metų“ nustatyti tvarios raidos tikslai. Prieiga internetu per: <http://am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/es-ir-tarptautinis-bendradarbiavimas/darnus-vystymasis/darnus-vystymasis-ir-lietuva/jt-darbotvarkė-2030-darnaus-vystymosi-tikslai-ir-kiti-tarptautiniai-susitarimai>

Eil. Nr.	Veiklų grupė	Kriterijaus pavadinimas	Kriterijaus aprašymas	
Netiesioginės veiklos (netiesioginis poveikis paveldui ir paveldo poveikis)	2.1. Netiesioginių veiklų grupė: tvarios raidos sritis Kriterijai ir rodikliai, skirti: sinerginei raidai; kultūros paveldo srities žinių ir išteklių, kaip tvarios raidos palaikymo bei skatinimo, gyvenimo kokybės gerinimo priemonėms; visuomenės inovatyviai kūrybinei raiškai per paveldą ir tapatybės formavimui; žmogaus orumą užtikrinančiai kultūrinei veiklai; tinkamų darbo vietų kūrimui; tvariam ekonomikos augimui ir t. t. Tikslai su nurodytais numeriais yra „Jungtinių Tautų darbotvarkės 2030: tvarios raidos tikslai“. ⁴	2.1.11.	Vietos gyventojų ir vietos valdžios naudojimas savo kasdieniu paveldu	BA-PŽ
		2.1.12.	Kiti tvaria raida pagrįsti tikslai	Gali būti įvairūs, todėl detalizuotini konkrečių programų, projektų vertinimų, stebėsenos tikslų lygmeniu.
		2.1.13.	Paveldo prieinamumas	Prieinamumas visuomenei.
		2.1.14.	Visuomenės dalyvavimo praktikos ir procedūros	BA-PŽ
		2.1.15.	Vietos bendruomenės ir valdžios įgalinimas saugoti ir puoselėti paveldą	BA-PŽ
		2.1.16.	Dalyvaujamas paveldo atskleidimas	BA-PŽ
		2.1.17.	Tvarus pastatytojo paveldo išsaugojimas, konservavimas, restauravimas, tvarkymas, priežiūra, valdymas	BA-PŽ
		2.1.18.	Išsaugojimo ir konservavimo technologijų, būdų, medžiagų kūrimas, tradicinių statybos technikų tęstinumo užtikrinimas	BA-PŽ
		2.1.19.	Antrinis, kartotinis, tęstinis naudojimas	BA-PŽ
		2.1.20.	Palaikymas, priežiūra, remontas, regeneravimas	Tinkamas paveldui, padedantis jį išsaugoti.
		2.1.21.	Gyvensenos, istorijos ir miestų formavimo meno, kaip šiuolaikinės kultūros ir kūrybinio įkvėpimo, įvairovės išteklių išsaugojimas	BA-PŽ
		2.1.22.	Finansinis tvarumas	BA-PŽ
		2.1.23.	Gero valdymo dimensijos įtvirtinimas	BA-PŽ
		2.1.24.	Paveldo apsaugos, globos ir puoselėjimo teisinio pagrindo kūrimas ir įgyvendinimas	BA-PŽ

⁴ JT Generalinės Asamblėjos septyniasdešimtosios sesijos 2015 m. rugsėjo 25 d. priimtos rezoliucijos „Keiskime mūsų pasaulį: tvarios raidos darbotvarkė iki 2030 metų“ nustatyti tvarios raidos tikslai. Prieiga internetu per: <http://am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/es-ir-tarptautinis-bendradarbiavimas/darnus-vystymasis/darnus-vystymasis-ir-lietuva/jt-darbotvarkė-2030-darna-vystymosi-tikslai-ir-kiti-tarptautiniai-susitarimai>

Eil. Nr.	Veiklų grupė	Kriterijaus pavadinimas	Kriterijaus aprašymas
Netiesioginės veiklos (netiesioginis poveikis paveldui ir paveldo poveikis)	2.2. Netiesioginių veiklų grupė: ekonomikos sritis Kriterijai ir rodikliai, skirti: kultūros paveldo galimybės tiesiogiai ir netiesiogiai didinti ekonominę vietos ir vietos bendruomenės gerovę: skatinti vietos gamybą, komercinę veiklą, kūrybines industrijas ir kitą verslą, inovacijas; didinti vietovės konkurencingumą; kurti ekonominę naudą, pridėtinę vertę; didinti pajamas, pelną, gerovę, vietos gyventojų užimtumą ir aprūpinimą būstu; pagyvinti istorinių ir tradicinių statinių nekilnojamojo turto rinką; pritraukti finansinę paramą ir užtikrinti vietos finansinį tvirtumą, skatinti istorinių pastatų remonto bei priežiūros sektorių ir pan.	2.2.1. Ekonomikos augimas per paveldo išsaugojimą ir atgaivinimą, vietos verslo ir inovacijų skatinimas	BA-PŽ
		2.2.2. Paveldo išteklių išsaugojimas per palaikomąjį naudojimą	BA-PŽ
		2.2.3. Paveldas kaip priemonė vietovės, regiono ir pan. išskirtiniam „prekių ženklui“ formuoti	BA-PŽ
		2.2.4. Paveldo sektorius kaip priemonė verslo (komercijos, kūrybinių industrijų, turizmo, gamybos) galimybės kurti, patrauklumui investicijoms didinti	BA-PŽ
		2.2.5. Vietos ekonominė nauda ir gerovė, užimtumo didėjimas, ekonominis bendruomenės stiprinimas	BA-PŽ
		2.2.6. Vietos finansinio tvirtumo didinimas: ekonomikos pridėtinė vertė, generuojamos pajamos, finansinė parama	BA-PŽ
		2.3. Netiesioginių veiklų grupė: socialinė ir sociokultūrinė sritis (socialinė raida) Kriterijai ir rodikliai, skirti: kultūrinei veiklai, susijusiai su raiška, kūrybiškumu ir tapatumo formavimu, pagrįstu žmogaus orumu ir nukreiptu į pagrindines kultūrinės ir socialines visuomenės vertybes; sociokultūriniais tvarios raidos aspektams; paveldui kaip strateginiam tautos kultūros vizijos elementui ir kultūros vertybinėms sąsajoms su gyvenimo kokybe, socialine sanglauda, šalies tvirtybe, tapatumu, patrauklumu ir gyvybingumu. Apima buvimą istorinėje aplinkoje, paveldo vietų lankymą, naudojimąsi bibliotekomis, muziejais, bendruomenių kultūros centrais ir pan., taip pat tokias pamatines vertybes kaip sveikata, išsilavinimas, šeimos ir bendruomenės stabilumas bei kitos sociokultūrinės vertybės, kurios negali būti vien rinkos vertės išvestinės.	2.3.1. Žmogaus ir tautų socialinės bei kultūrinės teisės
	2.3.2. Sveikata ir gerovė, tinkama gyvenamoji aplinka		BA-PŽ
	2.3.3. Tapatumas, tęstinumas ir tvėrmė – priklausymo bendrai istorijai ir vietai jausmas		BA-PŽ
	2.3.4. Socialinė sanglauda, įtrauktis, visuomenės atsparumas, stabilumas		BA-PŽ
	2.3.5. Visuomenės dalyvavimas		Rengiant ir priimant valdžios institucijų sprendimus, prisidedant prie jų įgyvendinimo, visuomenės įgalinimas, pasidalijamasis valdymas ir pan.
	2.3.6. Paveldas kaip neatsiejama kultūros dalis		BA-PŽ
	2.3.7. Kūrybiškumas paveldo srityje		BA-PŽ
	2.3.8. Nauda vietos bendruomenėms	BA-PŽ	

Eil. Nr.	Veiklų grupė	Kriterijaus pavadinimas	Kriterijaus aprašymas	
Netiesioginės veiklos (netiesioginis poveikis paveldui ir paveldo poveikis)	2.4.	2.4. Netiesioginių veiklų grupė: aplinkos sritis Kriterijai ir rodikliai, skirti: kultūros paveldo (istorinės aplinkos) sąsajoms su: tvaria raida; tausojančiu ir efektyviu gamtos išteklių (vandens, energijos, miškų ir kt.) naudojimu; aplinkos ir gamtos, įskaitant gamtos paveldą, apsauga; ekologinių sistemų išsaugojimu, palaikymu ir puoselėjimu; kova su klimato kaita; pasirengimu stichinėms ir antropogeninėms nelaimėms ir kovai su neigiamais antropogeniniais poveikiais.	<p>2.4.1. Klimato kaita, pasirengimas ekstremalioms situacijoms BA-PŽ</p> <p>2.4.2. Tvarus, tausojantis ir efektyvus gamtos bei istorinės aplinkos išteklių ir jų naudojimo valdymas BA-PŽ</p> <p>2.4.3. Ekologinių sistemų apsauga BA-PŽ</p> <p>2.4.4. Tvarus ūkininkavimas BA-PŽ</p> <p>2.4.5. Tvarus turizmas BA-PŽ</p> <p>2.4.6. Veiksminga komunalinė infrastruktūra, atliekų tvarkymo ir taršos valdymas BA-PŽ</p> <p>2.4.7. Paveldo išteklius integruojanti aplinkos valdymo sistema BA-PŽ</p>	
	Dvejos paskirties veiklos	3.1.	Veiklų grupė: valdymo dimensija Šie kriterijai ir rodikliai turėtų papildyti kiekvieną kultūros paveldo ir susijusių sričių veiklų grupę.	<p>3.1.1. Veiklų grupės (-ių) valdymas BA-PŽ</p> <p>3.1.2. Veiklos (-ų) valdymas BA-PŽ</p> <p>3.1.3. Projekto valdymas BA-PŽ</p> <p>3.1.4. Rizikos valdymas ir prevencija, poveikio paveldui ir paveldo poveikio vertinimas BA-PŽ</p>

IX. Kultūros paveldo srities raidos kokybės vertinimo rodikliai

Pateikiamų rodiklių grupavimas ir pavadinimai atitinka kriterijų grupavimą ir pavadinimus.

III lentelė. Poveikis paveldui ir paveldo poveikis

1. Tiesioginis poveikis

Veiklų grupė: pažinimas

Kriterijai ir rodikliai, skirti: kultūros paveldui identifikuoti; informuotumui didinti; pažinimui plėtoti ir skleisti.

Veiklų grupė: konservavimas ir restauravimas bei tvarus valdymas

Kriterijai ir rodikliai, skirti: bendrai istorinės aplinkos būklei ir kylančioms grėsmėms nustatyti; prevencinei apsaugai, išsaugojimui, konservavimui bei restauravimui ir susijusiai mokslinių tyrimų veiklai vykdyti; duomenims, projektavimo ir kūrimo procesams valdyti, stebėti, vertinti; kitoms panašioms veikloms. Taikomi visam materialiajam paveldui. Siekiama palaikyti ir tęsti tradicines (amatų) technologijas; remti, plėtoti ir tobulinti mokslinius tyrimus; kurti ir diegti mokslines ir technines inovacijas. Taip pat apima mokymą, kvalifikacijos kėlimą, gebėjimų ir įgūdžių ugdymą, šių profesinių žinių ir patirties sklaidą.

Veiklų grupė: visuomenės į(s)traukimas ir dalyvavimas

Kriterijai ir rodikliai, skirti: visam visuomenės dalyvavimui paveldo ir su juo susijusioje veikloje, gyvenimui paveldo objektuose ir jų priežiūrai; dalyvaujamajam švietimui, mokymuisi visą gyvenimą, ne paveldo apsaugos specialistų ir ne paveldo studijų kryptį studentų mokymui.

Veiklų grupė: gebėjimų ir įgūdžių ugdymas

Kriterijai ir rodikliai, skirti: gebėjimams ugdyti ir pritaikyti tradicinių technologijų (amatų) ar naujų technologijų panaudojimo srityse. Apima privatųjį, viešąjį ir savanorystės sektorius.

2. Netiesioginis poveikis

Veiklų grupė: tvarios raidos sritis

Kriterijai ir rodikliai, skirti: sinerginei raidai; kultūros paveldo srities žinių ir išteklių, kaip tvarios raidos palaikymo bei skatinimo, gyvenimo kokybės gerinimo priemonėms; visuomenės inovatyviai kūrybinei raiškai per paveldą ir tapatybės formavimui; žmogaus orumą užtikrinančiai kultūrinei veiklai; tinkamą darbo vietų kūrimui; tvariam ekonomikos augimui ir t. t.

Veiklų grupė: ekonomikos sritis

Kriterijai ir rodikliai, skirti: kultūros paveldo galimybėms tiesiogiai ir netiesiogiai didinti ekonominę vietos ir vietos bendruomenės gerovę: skatinti vietos gamybą, komercinę veiklą, kūrybines industrijas ir kitą verslą, inovacijas; didinti vietovės konkurencingumą; kurti ekonominę naudą, pridėtinę vertę; didinti pajamas, pelną, gerovę, vietos gyventojų užimtumą ir aprūpinimą būstu; pagyvinti istorinių ir tradicinių statinių nekilnojamojo turto rinką; pritraukti finansinę paramą ir užtikrinti vietos finansinį tvirtumą; skatinti istorinių pastatų remonto bei priežiūros sektorių ir pan.

Veiklų grupė: socialinė ir sociokultūrinė sritis (socialinė raida)

Kriterijai ir rodikliai, skirti: kultūrinei veiklai, susijusiai su raiška, kūrybiškumu ir tapatumo formavimu, pagrįstu žmogaus orumu ir nukreiptu į pagrindines kultūrinės ir socialines visuomenės vertybes; sociokultūriniam tvarios raidos aspektams; paveldui kaip strateginiam tautos kultūros vizijos elementui ir kultūros vertybinėms sąsajoms su gyvenimo kokybe, socialine sanglauda, šalies tvirtybe, tapatumu, patrauklumu ir gyvybingumu. Apima buvimą istorinėje aplinkoje, paveldo vietų lankymą, naudojimąsi bibliotekomis, muziejais, bendruomenių kultūros centrais ir pan., taip pat tokias pamatines vertybes kaip sveikata, išsilavinimas, šeimos ir bendruomenės stabilumas bei kitos sociokultūrinės vertybės, kurios negali būti vien rinkos vertės išvestinės.

Veiklų grupė: aplinkos sritis

Kriterijai ir rodikliai, skirti: kultūros paveldo (istorinės aplinkos, įskaitant gamtinę) sąsajoms su: tvaria raida, tausojančiu ir efektyviu gamtos išteklių (vandens, energijos, miškų ir kt.) naudojimu; aplinkos ir gamtos apsauga, ekologinių sistemų išsaugojimu, palaikymu ir puoselėjimu; kova su klimato kaita; pasirengimu stichinėms ir antropogeninėms nelaimėms ir kovai su neigiamais žmonių veiklos poveikiais.

Veiklų grupė: valdymo dimensija

Šie kriterijai ir rodikliai turėtų papildyti kiekvieną kultūros paveldo ir susijusių sričių veiklų grupę.

X. Kultūros paveldo srities projekto kokybės vertinimo kriterijai ir rodikliai

„Europos kokybės principai ES finansuojamoms intervencijoms, galinčioms paveikti kultūros paveldą“ pabrėžia, kad paveldo srityje kokybė yra ne vien techninis dalykas, ji daugiamatė, turinti socialinių, kultūrinių, aplinkos ir ekonominių verčių, taip pat kultūrų įvairovės, įtraukties ir nematerialiojo paveldo rakursų.⁽³⁾

Tad intervencijos projekto sudėtis turėtų apimti bendrosiomis (kultūros paveldo srities ir, jei taikytina, taip pat (arba) susijusių sričių) dimensijomis pagrįstą intervencijos konteksto (esamos būklės) nustatymą, detalų intervencijos veiklos planą, reikiamą įgūdžių atranką, galimos rizikos paveldui vertinimą ir prireikus prevencines priemones neigiamam poveikiui švelninti, įgyvendinto projekto poveikio vertinimą, tęstinumo (tolesnio palaikymo, priežiūros) ir stebėsenos priemones.

1. Pagrindinės skėtinių kokybinių kriterijų ir rodiklių grupės

Šios grupės, kaip paveldo apsaugos, naudojimo ir puoselėjimo veiklų gairės, turėtų būti įtraukiamos į visus kultūros paveldo srities projektus (atitinkamai pritaikant pagal projektų sritis ir rūšis).⁽³⁾

1.1. Tarptautinių principų ir standartų laikymasis

Tarptautiniais principais ir standartais paprastai vadinamas UNESCO bei jos patariamųjų paveldo srities organizacijų ir partnerių ICCROM, ICOMOS, IUCN, ICOM, taip pat Europos Sąjungos, Europos Tarybos, Europos standartizacijos komiteto (CEN) priimti teisės aktai – nuo saistančių iki rekomendacinių. Jie taikytini ir tiesioginių, ir netiesioginių veiklų sritims bei ypač svarbūs tiesioginio fizinio poveikio paveldui veikloms.

1.2. Pažangus požiūris į paveldą

1.2.1. Pripažinimas, kad paveldas yra viešasis gėris kaip išankstinė kokybės užtikrinimo sąlyga.

1.2.2. Pagarbus paveldo naudojimas, užtikrinant paveldo prasmį bei verčių išsaugojimą, kad jos taptų vietos bendruomenių, dabarties ir ateities kartų įkvėpimo šaltiniu.

1.2.3. Plataus mokslo sričių bei kryptų spektro ir tarpdalykinės mokslinės prieigos taikymas konservavimo veikloje.

1.2.4. Kultūros paveldo vertybių potencialo optimizavimas naudai kultūros, socialinėje, ekonominėje ir aplinkos srityse gauti, paveldo apsauga pagrįstos vietinės, regioninės ir nacionalinės politikos skatinimas.

1.2.5. Paveldu pagrįstos kultūros dimensijos įtraukimas į bendrą intervencinės veiklos išlaidų ir pajamų skaičiavimą, nustatant bent jau ne mažesnę negu finansinei vertei skiriamą pagrindą.

1.3. Integruotas požiūris į paveldą

Paveldo išsaugojimo, kaip prioriteto arba bent jau kitiems siekiniams lygaus tikslo, įtraukimas į platesnio lygmens, kelias sritis apimančias programas.

1.4. Konservacinis (išsaugomasis) požiūris į paveldą

1.4.1. Įtvirtinamas konservacinis požiūris, siekiantis išsaugoti kultūrinės ir susijusias vertes.

1.4.2. Reikalavimas gerbti paveldo materialųjį autentiškumą ir išsaugoti kultūros vertybes.

1.4.3. Reikalavimas, kad tiesioginių ir netiesioginių intervencijų projektai apimtų poveikio rizikos analizę drauge su švelninimo priemonėmis, konservacinės priežiūros po intervencijos ir ilgalaikės stebėsenos planą, taip pat galimos naudos aiškinimą visuomenei.

1.4.4. Reikalavimas, kad projektiniai siūlymai apibrėžtų, kaip į projektą bus integruota dabartinė kultūros paveldo reikšmė, vertė ir būklė, ir argumentuotai pagrįsti visas siūlomas intervencijas.

1.4.5. Reikalavimas, kad projektai ir planai apimtų tęstinę priežiūrą ir stiprintų vietos bendruomenių gebėjimus globoti savo paveldą.

1.4.6. Nuostata, kad tarpdalykinės socialinių ir humanitarinių mokslo sričių programos būtų kuriamos ir plėtojamos, geriau apimant dalyvaujimąjį planavimą, integruotą kultūros paveldo valdymą ir išmaniųjų technologijų priemonių kūrimą.

1.5. Visapusis vertinimas

1.5.1. Poveikio ir rizikos vertinimas yra lemiamas elementas, siekiant projekto kokybės, todėl šie kriterijai ir rodikliai turėtų būti įtraukiami į visus kultūros paveldo srities projektus.

1.5.2. Baigiamasis projekto vertinimas turėtų apimti kultūrinius, techninius, socialinius, ekonominius bei aplinkosauginius rezultatus ir poveikį vietos bendruomenėms, taip pat kylančias grėsmes.

IV lentelė. Bendrieji projekto kokybės vertinimo kriterijų ir rodiklių aspektai

Eil. Nr.	Kriterijaus (rodiklio) pavadinimas	Kriterijaus (rodiklio) aprašymas	Matavimo vienetas
1. Siūlymo tobulumas	1.1. Konceptija, siekiniai	Konceptijos pagrįstumas, siekinių ir siūlomų sprendinių kokybė.	DIF-BP
	1.2. Atitiktis kvietimo tikslams	Atitiktis programinio kvietimo tikslams ir temoms.	DIF-BP
	1.3. Atitiktis paveldo apsaugos tikslams	Kiek siūlymas įvertina, valdo ir švelnina rizikas, susijusias su paveldo objekto būkle ir jautrumu kaitai, neprarasdamas savo verčių.	DIF-BP
	1.4. Inovatyvumas	Kiek siūlymas yra naujoviškas, siūlo inovatyvius, veiksmingus sprendimus.	DIF-BP
	1.5. Kokybė ir efektyvumas	Kokia yra siūlymo, jo įgyvendinimo priemonių, visuminio ir tarpdalykinio metodo taikymo kokybė.	DIF-BP
	1.6. Sumani specializacija	Kiek efektyvi sąveika su kitomis programomis, sritimis ir pan.	DIF-BP
	1.7. Pasirengimas projektui	Ar identifikuotos ir pagrįstos būtinos išankstinės sąlygos: šis rodiklis turėtų apimti mokslinius, techninius, finansinius, teisinius, tam tikrais atvejais ir socialinius aspektus.	DIF-BP
	1.8. Numatytas procedūrų skaidrumas	Turėtų apimti ir visuomenės dalyvavimą, bendruomenių įtraukimą.	DIF-BP
	1.9. Techninis ir ekonominis pagrįstumas	DIF-BP	DIF-BP
	1.10. Stebėsenos pagrįstumas	Turėtų apimti numatytos stebėsenos priemones ir procedūras, jų pobūdį, įskaitant (jeigu taikytina) sinergiją su platesne paveldo sritimi.	DIF-BP
2. Galimas rezultatas ir poveikis	2.1. Galimas rezultatų poveikis, poveikio rizikos vertinimas ir rizikos prevencija	Nurodomas: 1) tikėtinas naudingumas paveldui, paveldo sričiai ir, jei taikytina, susijusioms sritims (tvarios raidos, ekonominei, socialinei, kultūrinei, aplinkos), suinteresuotosioms socialinėms grupėms, pvz., tyrėjams, valdžios institucijoms, visuomenei, paveldo savininkams ir naudotojams, vietos bendruomenėms ir kt.; 2) galimi pagrindiniai ir papildomi (numanomi) rezultatai ir poveikiai (pagal atitinkamas sritis ir veiklas arba veiklų grupes); 3) nurodomos siūlomos vertinimo metodikos tinkamumas ir patikimumas, nustatant galimą siūlymo rezultatų poveikį paveldui ir paveldo poveikį rezultatams.	DIF-BP
	2.2. Priemonių tinkamumas	Nurodomas sklaidos, komunikacijų ir (arba) naudojimo priemonių tinkamumas, atsižvelgiant į galimus projekto rezultatus ir poveikį.	DIF-BP
	2.3. Projekto poveikio tvarumas	Nurodomas galimo poveikio ir rezultatų tęstinumas, stebėsenos vykdymo galimumas ir tikslingumas.	DIF-BP
3. Įgyvendinimo gebėjimai (projekto įgyvendinimo ir valdymo kokybė bei efektyvumas)	3.1. Projekto valdymo struktūros ir proceso tinkamumas	Įvertinama siūlomų priemonių kokybė, pvz., jų sinergija arba fragmentacija ir kt.	DIF-BP
	3.2. Žmogiškasis kapitalas – individualių projekto dalyvių tinkamumas	Įvertinamas kiekvieno projekto dalyvio kompetencijos, kvalifikacijos ir patirties tinkamumas projekto tikslams ir pajėgumas juos įgyvendinti.	DIF-BP
	3.3. Žmogiškasis kapitalas – vykdymo grupės ir, jei taikytina, kitų suinteresuotųjų asmenų tinkamumas	Įvertinamas visos vykdymo grupės, jei taikytina, įskaitant ir kitus įtraukiamus suinteresuotuosius asmenis, tinkamumas projekto tikslams ir pajėgumas juos įgyvendinti (dalyvių kompetencijos, kvalifikacijos ir patirties sąsajumas ir papildomumas, žinių sričių pusiausvyra, integruotumas, bendradarbiavimas ir pan.).	DIF-BP
	3.4. Projektui skirtų išteklių pagrindimas	Įvertinamas finansinis projekto ir jo vykdymo pagrįstumas.	DIF-BP

XI. Kultūros paveldo srities projekto kokybės vertinimo rodikliai

V lentelė. Projekto kokybės vertinimo rodiklių grupės

Eil. Nr.	Rodiklio pavadinimas	Rodiklio aprašymas	Matavimo vienetas	
1. Bendrieji kokybės rodikliai Visos paveldo srities projektams tinkami kokybės rodikliai: tinka sinerginiams projektams ir daugeliui itin specializuotų projektų – ir tiesioginio, ir netiesioginio poveikio. Taikytini projekto įgyvendinimo procesui ir (arba) veiklų rezultatams (įskaitant numanomus). Šiuos rodiklius reikėtų taikyti neformaliai, nemechanškai ir apdairiai, nes jų taikymo tikslingumas priklauso nuo projekto bendrojo tipo ir pobūdžio, pvz., kai kuriais atvejais rodikliai gali būti pertekliniai, prieštarauti vieni kitiems, nereikalingi projekto tikslams, būti rizikingi ir pan.	1.1.	Dalyvaujамasis	DIF-BP	
	1.2.	Igalinantis	DIF-BP	
	1.3.	Ištraukus	DIF-BP	
	1.4.	Sutelktas į dialogą	DIF-BP	
	1.5.	Skatinantis	DIF-BP	
	1.6.	Eksperimentinis	DIF-BP	
	1.7.	Sutelktas į mokymą	DIF-BP	
	1.8.	Taikantis sensorines, daugialypės terpės priemones	DIF-BP	
	1.9.	Apimantis kultūrų įvairovę	DIF-BP	
	1.10.	Tvarus	DIF-BP	
	1.11.	Ekonomiškai gyvybingas	DIF-BP	
	1.12.	Socialiai atsakingas	DIF-BP	
	1.13.	Pagrįstas žiniomis	Pirmiausia atliekami moksliniai tyrimai ir kiti tyrinėjimai (įskaitant tyrinėjimus vietoje).	DIF-BP
	1.14.	Naudingas visuomenei	Atsižvelgiantis į atsakomybę išsaugoti kultūros paveldą dabarties ir ateities kartoms.	DIF-BP
	1.15.	Suderinamas	Išsaugantis paveldo autentiškumą, palaikantis vietos dvasią (objekto, vietovės ir jų aplinkos charakterį, istorinį kontekstą).	DIF-BP
	1.16.	Proporcingas	Invazijomis numatantis atlikti tiek daug, kiek būtina, ir tiek mažai, kiek tik įmanoma.	DIF-BP
	1.17.	Išvalgus ir išmanus	Ištraukiantis ir panaudojantis reikiamus įgūdžius bei patirtį.	DIF-BP
	1.18.	Gerai valdomas	DIF-BP	DIF-BP
	1.19.	Galimi ir kiti, detalizuoti pagal projekto sritį, paveldo rūšį, būklę ir pan.	DIF-BP	DIF-BP

XII. Kultūros paveldo srities proceso ir projekto kokybės vertinimo ir stebėsenos rekomendacijos

Dėl kultūros paveldo srities specifikos, apibrėžtos kitose analizės dalyse, procesui ir projektams vertinti ir stebėsenai vykdyti yra tinkamos ten pateiktos platiems procesams skirtos sisteminės rekomendacijos, apibrėžimai ir aprašai bei jų paaiškinimai, todėl čia jie nekartojami. Kuriant programas, konkursų sąlygas, stebėsenos nuostatas ir pan., pateiktų bendrųjų nuostatų pagrindu galima toliau detalizuoti visų nagrinėtų kultūros paveldo srities sudedamųjų dalių ir aspektų kriterijus bei rodiklius.

XIII. Šaltinių ir literatūros sąrašas

Tyrime panaudoti tarptautinės teisės (JT, UNESCO, Europos Tarybos ir ES) aktai; „Eurostat“ statistiniai duomenys; paraiškų, teikiamų pagal ES mokslo, paveldo, aplinkos apsaugos, tvarios raidos ir kitų artimų sričių programas (pvz., Horizon 2020 bei susijusių EK mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros) projektams taikomų vertinimų metodikos; specializuoti moksliniai tyrimai ir jais pagrįstos gairės kultūros paveldo bei susijusiose srityse. Dėl panaudotų šaltinių gausos, sąrašė nurodyti tik pagrindiniai šaltiniai ir literatūra, tai pat rekomenduojami papildomi informacijos šaltiniai. Nenurodyti panaudotieji JTO, UNESCO ir Europos Tarybos aktai, kurie yra visuotinai žinomi ir prieinami, taip pat atitinkami Eurostato duomenys ir pan. Dėl Ataskaitos specifikos (sąrašai, lentelės), suvestiniai duomenys iš kelių šaltinių, nuorodos pateikiamos tik cituojant šaltinius ir tik išimtiniais atvejais tekste nurodant cituojamų šaltinių puslapius.

1. Cultural Heritage Counts for Europe. Full report. ENCATC and the Partners of the EU-funded project ‚Cultural Heritage Counts for Europe‘ (CHCFE). 2015: www.encatc.org/culturalheritagecountsforeurope
2. Culture in the Implementation of the 2030 Agenda. Culture Goal Campaign, 2019: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/UN_SDG/culture2030goal_low.pdf
3. European Quality Principles for Eu-Funded Interventions with Potential Impact upon Cultural Heritage. ICOMOS, 2019: http://openarchive.icomos.org/2083/1/European_Quality_Principles_2019_EN.PDF
4. Heritage and the Economy, Heritage Counts project, Historic England, 2017: <https://historicengland.org.uk/content/heritage-counts/pub/2017/heritage-and-the-economy-2017-pdf/>
5. Heritage Counts. Heritage and the Economy. Historic England, 2018: <https://historicengland.org.uk/content/heritage-counts/pub/2018/heritage-and-the-economy-2018/>; Historic England 2019: <https://historicengland.org.uk/content/heritage-counts/pub/2019/heritage-and-the-economy-2019/>

6. Kultūros paveldas šiuolaikiniame pasaulyje: tarptautiniai kultūros paveldo apsaugos principai ICOMOS dokumentuose 1965–2014 metais. ICOMOS doktrinos šaltinių vertimas į lietuvių kalbą ir moksliniai komentarai. Sud. Jūratė Markevičienė. Vilnius: 2016. P. 265. ISBN: 978-609-95896-0-2, doi:10.5200/icomos. Interneto prieiga: http://eia.libis.lt/show.php?item=kulturos_paveldas_si
7. Markevičienė, Jūratė, Dailėtyra: teorijos, metodai, praktikos: vadovėlis. Sudarytoja Giedrė Mickūnaitė, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012. ISBN 978-609-447-037-0. P. 457–495
8. Markevičienė, Jūratė, Interpretacijų įdaiktinimas: materialiojo paveldo išlikimo dilema XXI a. Meno istorija ir kritika. Recenzuojamų mokslinių straipsnių leidinys, Nr. 10(2), Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas: 2014, ISSN 1822-4555. P. 8–22. Interneto prieiga: <http://www.ejournals.vdu.lt/index.php/mik/article/view/218/173>
9. Policy Document for the Integration of a Sustainable Development Perspective into the Processes of the World Heritage Convention as adopted by the General Assembly of States Parties to the World Heritage Convention at its 20th session: (UNESCO, 2015). <https://whc.unesco.org/document/139146>
10. Strategy 21: the European Cultural Heritage Strategy for the 21st century, Council of Europe, May 2018. <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/strategy-21>
11. The Faro Convention Action Plan Handbook 2018-2019. The council of europe framework convention on the value of cultural heritage for society. Faro Convention Action Plan Team: <http://rm.coe.int/faro-convention-action-plan-handbook-2018-2019/native/168079029c>
12. United Nations. Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>
13. World Heritage, Sustainable Development, and Civil Society. An Action Plan (January 2019). ICOMOS: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Working_Groups/SDG/U.Kent-_Eur.Nostra-ECF_2019_WH_SD_and_Civil_Society_Action_Plan.pdf

